

LAKI ILDIKÓ¹

FOGYATÉKOS FIATALOK OKTATÁSI INTEGRÁCIÓJA

ABSTRACT

In my summary I aim to elaborate on the living conditions, quality of life, and social status of young students with disabilities, i.e. hearing-, vision-impaired, and physically disabled students, as well as the means for interaction with their own age group available for them. Additionally, I focus on the integration strategies currently being employed in this field. There has been a measurable increase in the number of disabled young students and young adults participating in some area of the higher education system, either earning a degree or a specialized certificate of high achievement in a field of study. By doing so they attain an elevated social status not merely among the intelligentsia in general, but also among their peers, both disabled and non-disabled, in particular; thereby simultaneously realizing the principles of equal opportunities and acceptance of diverse groups in society.

The study consists of three main parts. Firstly, it examines the conditions facing disabled students in the higher education system in Hungary and their participation in it. Secondly, it surveys upon their graduation the opportunities awaiting them on the job market. And thirdly, it summarizes the support systems and strategies, which played a significant role in integration, re-integration, and social co-existence in the past few years and generated tangible results.

BEVEZETŐ

Tanulmányom a felsőoktatásban részt vevő látás-, hallás- és mozgáskorlátozott fiatalok és fiatal felnőttek oktatásban való részvételét kívánja bemutatni. A téma jelentőségét az adja, hogy a magyarországi kutatások között csak igen kis számban található olyan vizsgálatokat, amelyek az érintett csoport jelenlegi helyzetét a felsőoktatás ezen szempontjai alapján mutatnák be.

A jelen dolgozat témájának feldolgozását, illetve elkészítését segítette az a 2008 és 2010 között zajló magyarországi kutatás, amely a fogyatékos fiatalok és a fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyeit és lehetőségeit vizsgálta a

¹ Laki Ildikó kutató, MTA Szociológiai Kutatóintézet. E-mail: laki.ildiko @socio.mta.hu

felsőoktatás keretei között. Az akkori kutatás, illetve a jelen tanulmány alapvető kérdése arra irányult, hogy vajon milyen lehetőségeik vannak a felsőoktatásba belépő, majd onnan a munkaerőpiacra kilépő látás-, hallás- és mozgáskorlátozott fiataloknak, milyen oktatási, illetve társadalmi nehézségekkel találják magukat szembe, továbbá hogy mindezt a társadalom, a szakpolitika, illetve az állami és civil szervezetek köre miként támogatja.

A fogyatékos emberek helyzete a rendszerváltást követően jelentősen megváltozott. A társadalom nyitottá válása, az elfogadó, illetve befogadó folyamatok felerősödése, a több pólusú szemlélet és értékrend megjelenése bizonyos csoportokkal szemben – így a fogyatékos emberek esetében is – lassú, de pozitív irányú változást indukált. Több évtizedes kihagyás után 1990-ben a népszámlálás során újra feltérképezhetővé vált a fogyatékos személyek száma. Bár az önbevallás következtében magukat minősítették fogyatékosnak, és ez mindenféleképpen lehetőséget adott a pontatlan adatok szolgáltatására, mégis láthatóvá vált egy olyan csoport, amely eddig nem vagy csak részben jelent meg a társadalom különféle hálóiában.

Az 1990. évi és a 2001. évi népszámlálás – bár nem teljeskörűen – ismerteti a fogyatékos emberek demográfiai adatait, iskolai végzettségét, lakáskörülményeit, valamint munkaerőpiaci viszonyát. A társadalom e csoportjának adataiban, számokban való megismerése jelentős előrelépést jelentett az addigi adatmentes állapothoz képest. A társadalmi igények kielégítésére szolgáló információk elengedhetelenné váltak, hiszen Európa egyes tagországaiban a fogyatékosügy már régóta kiemelt szakpolitikai feladatként van jelen, és az állami, illetve társadalmi feladatvállalásról folyamatos tájékoztatás, elemzés áll a téma iránt érdeklődők rendelkezésére.

A felsőoktatási intézményekben – egy-két speciális képzést biztosító intézményt kivéve – az ezredforduló küszöbéig nem volt jellemző a fogyatékos hallgatók részvétele. Mindez több okból következett, egyrészt az oktatók, szakemberek és az intézmények felkészületlenségéből, másrészt a meglévő társadalmi normákból, szabályokból és a fogyatékosokkal szembeni látható és láthatatlan előítéletekből.

A felsőoktatásba jelentkező hallgatókkal kapcsolatos jogi szabályozások közül elsőként a 29/2002. (V.17.) OM.² rendeletben foglaltakat szükséges megemlíteni. A rendelet 2002-től szabályozza a felsőoktatási intézményekbe felvétellel jelentkezők körét. A rendelet értelmezi a fogyatékossgal élő hallgatók kategóriáját, különös hangsúlyt helyez a felvételt nyert fogyatékos hallgatók jogainak érvényesítése mellett az intézmény széleskörű igénybevételére, úgymint például a

² OM: Oktatási Minisztérium

speciális jegyzetek vagy ezt helyettesítő eszközök kötelező biztosítása, a hallgatók egyéni, speciális igényeinek kielégítése, továbbá meghatározza a fogyatékosügyi koordinátorok intézményi szerepét.

A 2005. évi CXXXIX. Törvény 147.§8. pontja szabályozza a felvehető fogyatékosok körét. Ennek megfelelően a felsőoktatásba léphetnek – megfelelő eredmények alapján – a mozgássérült, a hallássérült, a látássérült, a súlyosan beszédhibás, a dyslexiás, a dysgráfiás, a dyscalculiás és az autista hallgatók. A 2002/2003-as tanévtől fokozatosan jelennek meg az érintett csoportok a felsőoktatás falai között. Bár mozgás-, látás- és hallássérült csoportokra vonatkozóan pontos adatok nem állnak rendelkezésre, az intézmények által közvetlenül továbbított adatok szerint az összefogyatékos hallgatók 27-35%-a látás-, hallás- és mozgáskorlátozott.

1. táblázat

év	2002/2003.	2007/2008.	2009/2010.	2010/2011.
hallgatók száma (fő)	341 187	359 391	328 075	361 347
nők száma (fő)	104 008	120 278	116 981	199 580
fogyatékos hallgatók száma (fő)	271	1176	1658	2134

Összeállította Laki Illdikó a KSH³ és a NEFMI⁴ adatok alapján (2011.)⁵

Együttélés – integráció – szegregáció

„A morális akadálymentesség egyik legfőbb gátja egyfajta gondolkodásbeli renyhesség. Az emberek ugyanis szívesebben választják azt az utat, amelyen kisebb ellenállásba ütköznek, s amelyhez nem kell feltétlenül önállóan végigvitt gondolatok mentén saját, új következtetésekre jutniuk. Kedvelik a kényelmesen használható gondolkodási formulákat, sztereotípiákat, a rutinszerűen felhasználható közhelyeket, amelyek igazságtartalmával nem sokat bibelődnek.”⁶

A fogyatékos emberekkel szembeni előítélet, ha már nem is olyan erőteljesen, de továbbra is jelenlévő, működő mechanizmus a mai magyar társadalomban. Éppen ezért van jelentősége az oktatási és szociális intézményeknek, amelyekben az integráció mellett egyre erőteljesebb szerep kap az inkluzivitás, a befogadó mechanizmusok köre. A felsőoktatási intézmények mindebben sajátos szerepet töltenek be, hiszen a nevelési, elfogadási folyamatok már más módon történnek,

3 KSH: Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu)

4 NEFMI: Nemzeti Erőforrásfejlesztési Minisztérium (www.nefmi.gov.hu)

5 Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszak/oktat/okt0910.pdf>. Letöltve: 2011. április 27. és június 12.

6 Kálmán Zsófia – Kőnczei György (2002): *A Taisgetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest, Osiris. Pp. 495.

az egyének és a csoportok tagjaikkal szemben sokszor megfontoltabban, racionálisabban, de korántsem értékítélet-mentesen formálnak véleményt.

A felsőoktatásban megjelenő látás-, hallás- és mozgáskorlátozott fogyatékosok alacsony létszámát több tényező befolyásolja. Amennyiben a vizsgált fiatalok, fiatal felnőttek családi körülményeit, illetve adatait nézzük, elmondható, hogy azok a fiatalok, akik felsőoktatási intézményekben hallgatói jogviszonyban állnak általában magasabb státusú (közép- vagy felsőfokú végzettséggel, aktív munkaerőpiaci szereppel) szülőkkel rendelkeznek, jobb, stabilabb élet- és lakókörülményekkel jellemezhetőek. Törekvéseikben az iskolai végzettség megszerzése, a minőségi élet megteremtésének alapjai szerepelnek. A jobb munkahely, a magasabb társadalmi státus, az emberi kapcsolatok sokszínűsége és stabilabbá tétele a fő motíváló tényező. Társadalmi oldalról a megbecsültség, az elfogadás, az elismerés, valamint a társadalmi értéként való megjelenés szerepel. Ehhez szorosan kapcsolódik a munka világa, amelyben a munkavégzés, a munka végzésének típusa, milyensége a mérvadó. Ez utóbbi igen negatív képet mutat a felsőoktatás falai közül kilépő hallgatók számára. A különböző fogyatékoságok a munkaerőpiac számára még mindig akadályként jelentkeznek, annak ellenére, hogy adott esetben magasan kvalifikált, fiatal, jó szakember kerül a kijelölt pozícióba.

A vizsgálat a felsőoktatás intézményeinek körére terjed ki, ahol a fogyatékos hallgatók közel tíz éve vannak jelen, de még mindig számos feladat vár megoldásra. Ilyennek tekinthető az egyéni oldalról megjelenő előítéletek köre, az akadálymentesítés különböző formáinak és az integráció gördülékenyebb megvalósulása, továbbá az infokommunikációs és épület akadálymentesítési törekvések.

A hazai felsőoktatási intézmények száma 70 (a Nemzeti Erőforrás Minisztérium – NEFMI gyorstájékoztatója szerint 69), ebből 19 állami egyetem, 7 nem állami egyetem, 10 állami főiskola, 34 pedig nem állami főiskola.⁷ Az intézmények közel egyharmadában (21 intézmény) vannak jelen az érintett fogyatékos csoportokból hallgatók. A legtöbb hallgatónak állami felsőoktatási intézményekben (12 – 361 fő /2011. június 7-i állapot szerint) van jogviszonya, a magán- és egyházi intézményekben csekély számarányban vannak jelen (9 intézmény – 35 fő /2011. június 7-i állapot szerint)⁸. Az állami intézmények akadálymentesítése részben megoldott, illetve a felsőoktatási beruházások okán folyamatosan zajlik. Ez egyfelől az épületek, intézmények, termek akadálymentesítését, másfelől az akadálymentes infokommunikációs eszközök megjelenését, hallgatók részére bocsátását jelenti. A fogyatékos hallgatók jelenléte azonban nemcsak az épületek, eszközök akadálymentesítését hívta életre, hanem az oktatás különböző szereplőinek fogyatékos hallgatókhoz való hozzáállását, a participációs elvek megvalósulásának elősegítésében történő közreműködését is. Ez utóbbi még nehezebb

⁷ Forrás: www.nefmi.gov.hu. Az adatok leletése: 2011. május 25.

⁸ Az adatok kiszámítása Laki Ildikó 2011.03.08-05.23. közötti adatai Fogyatékosügyi koordinátorok a felsőoktatásban című kutatása alapján történt.

feladatnak bizonyul, mint az akadálymentesítés műszaki oldala, hiszen egy olyan társadalmi szemlélet megújulását tűzi ki célul, amelyet a dogmatikusság, valamint a megrekedtség jellemzett egészen az 1990-es évek közepéig, az oktatásban részt vevők oldalán ugyanakkor az intézményi, oktatói szereplők mellett a nem fogyatékos hallgatók jelentik a további csoportot. Az integráció elősegítése vagy szegregáció megjelenése a hallgatók elfogadásán vagy elutasításán alapul.⁹ A társadalmi szintű kezdeményezéseken túl fontos szereppel illethetjük azokat az intézményi törekvéseket is, amelyek a közösségi kapcsolatok erősítésében, a munka világába történő kilépésben nyújtanak segítséget, ezek az ún. másodlagos közösségek további erősítő mechanizmusai a folyamatnak. A felsőoktatás eme szerepköre tehát ugyanolyan fontossággal bír, mint maga az oktatás, a képzés.

Az érintett csoportokba tartozó fiataloknak azonban számos nehézséggel is szembe kell nézniük. A fogyatékoságból eredő hátrányok gyakran valódi hátrányokat jelentenek, még ha a nem fogyatékos emberek nem is így ítélik meg. Ez kihatással van a sztereotip gondolkodásra, a közös elvek, a nem megfelelő normarendszer kialakítására. A hazai felsőoktatásban 2007-től pluszpont/többletpont járt fogyatékoságáért. Ez sok kortárs hallgatóban ellenszenvet, negatív attitűdöt épített ki. Ugyanakkor a fogyatékos fiatalok sem kívánnak helyzeti előnyt építeni hátrányukból. A NEFMI adatai alapján elmondhatjuk, hogy a felsőoktatásban hallgatói jogviszonyban álló fogyatékos fiatalok (a 2010/2011-es tanévben) 42,2%-a többletpont nélkül is bejutott felsőoktatási intézménybe, (a 2010/2011-es tanévben) 23,5%-a pedig többletpont nélkül sem jutott volna be.

2. táblázat

Fogyatékos-sággal élő hallgatók	Többletpontot szerzett jelentkező (fő)	Többletpont nélkül is bejutott volna (fő)	A többletpont szükséges volt a bejutáshoz (fő)	Többletponttal sem jutott volna be (fő)
2007.	1209	535	181	493
2008.	1340	851	325	164
2009.	1802	834	626	342
2010.	1675	707	574	394

Összeállította Laki Ildikó a NEFMI által megküldött adatok alapján (2011.)

A fogyatékos hallgatók számára az oktatási intézmény(ek) az egyik legfőbb lehetséges integrációs területet képviselik. A felsőoktatás ebben kiemelt szereplő,

⁹ Laki Ildikó *et al.* (2010): *Fogyatékos-sággal élő fiatalok és fiatal felnőttek a mai Magyarországon. Kutatási zárójelentés.* Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó

hiszen ma már egyre többen vesznek részt a folyamatban, és a mobilizálódásnak, a magasabb státus elérésének még mindig ez az egyik lehetséges útja. A fogyatékos hallgatók megfogalmazásában mindez úgy hangzik: diplomát szerezni, ezzel munkahelyet találni, majd családot alapítani...bizonyítjuk, hogy fogyatékosként is lehet értékes életet élni.

ÖSSZEFOGLALÁS

Rövid tanulmányom a magyarországi fogyatékos fiatalok és fiatal felnőttek felsőoktatási intézményekben való jelenlétét mutatta be. Az adatokon, illetve elemzéseken alapuló értékelés célja volt, hogy elismerhetővé, legfőképpen láthatóvá tegye az érintett csoport és a felsőoktatás viszonyát.

A minőségi és mennyiségi változás mindenféleképpen pozitív elmozdulást indukált a fogyatékos fiatalok, fiatal felnőttek élet- és oktatási körülményiben, a felsőoktatás expanziójával, az esélyegyenlőség megteremtésével pedig biztosítottá vált a fogyatékosok számára, hogy ne csak speciális felsőoktatási képzésekben, hanem más területekre is felvételt nyerjenek, intézményi keretek között kama-toztathassák szakmai tudásukat, ismereteiket.

A felsőoktatás ugyanakkor a diplomaszerezés mellett egy közösségi szintértként, csoportkialakító tényezőként sem elhanyagolandó, főként úgy, hogy a felsőoktatási intézmények többsége ebben partner, szakmai együttműködő szereplő. Az intézmények akadálymentesítése, amely többoldalúan, aktívan lopta be magát az intézmények falai közé, további szereplőkkel is kiegészült (fogyatékosügyi koordinátorok, szakmai érdekvédők és támogatók, esélyegyenlőségi referensek, szabályzatok), akik a fogyatékos és nem fogyatékos hallgatók számára teremtik meg az együttélés, az együttgondolkodás lehetőségét.

Az oktatás tehát még mindig alapintézménye az integráció megvalósításának. Kiemelt szereppel kell illetni mindezen intézményeket, de az intézményeknek, továbbá szereplőinek ugyanúgy részt kell vennie a fogyatékos hallgatók integrációjában. A hazai intézmények körében elindultak a különböző kezdeményezések, törekvések, mégis úgy tűnik, további megoldandó feladatokkal kell szembenézni.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] KÁLMÁN ZSÓFIA – KÖNCZEI GYÖRGY: *A Táigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest, Osiris, 2002. 557 p. ISBN 963 389 311 9
- [2] LAKI ILDIKÓ (szerk): *Fogyatékosággal élő fiatalok és fiatal felnőttek a mai Magyarországon. Kutatási zárójelentés*. Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó, 2010. 230 p. ISBN 978 963 236 292 2
- [3] http://www.medicalonline.hu/velemeny/cikk/fogyatekos_torveny___fogyatekos_jogok Letöltve: 2011. június 29.
- [4] <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/okt0910.pdf>,
Letöltve: 2011. április 27. és június 12.
- [5] www.nefmi.gov.hu. Az adatok letöltése: 2011. május 25.